

Marcus Rediker

THE FEARLESS BENJAMIN LAY. The Quaker Dwarf who Became the First Revolutionary Abolitionist.

Boston: Beacon Press 2017, 212 sid.

Kvåkare. Ett ord som nog får många att tänka på icke-hierarkisk kristendom, stillhet, pacifism, kanske också på motstånd mot slaveriet. De var i och för sig tidiga bland de kristna som bekämpade slavhandel och slaveri, men enskilda kvåkare byggde också på 1600- och 1700-talet sina rikedomar på just utnyttjande av afrikanska slavar och det dröjde till slutet av 1700-talet innan motståndet blev kompakt.

Kvåkarna, också kända som Ljusets Barn och senare Vännernas samfund, var en av de kristna dissentergrupper som växte fram under det engelska inbördeskriget i mitten av 1600-talet; en miljö som utgjorde en god jordmån för radikala rörelser. Andra grupper, vars anhängare ofta överlappade varandra, var levellers (utjämnare), diggers (grävare), seekers (sökare) och ranters (gormare). Varken de eller de tidigaste kvåkarna kännetecknades av någon större fridsamhet även om de var pacifister i meningen att de inte använde våld och höll största möjliga distans till staten och dess våldsanvändning. De ville vända samhället och kyrkan upp och ned och skapa ett jämlikt gudsrrike på jorden. Christopher Hills klassiska bok om tiden och rörelserna har ett välvalt namn: *The World Turned Up Side Down*.

George Fox (1624–1691) ses ofta som kvåkarnas grundare, men på 1650-talet var han inte den självklara huvudgestalten; det var snarast den mer radikale före detta soldaten James Nayler (1618–1660). Den tidiga kväkarrörelsen var djupt antiklerikal, och motståndare till fasta ritualer, dogmer och ett speciellt predikoämbete. Liksom gormarna var de också kända för att högljutt avbryta prästers predikningar, men också att vägra ta av sig hatten för överhetspersoner och använda titlar. Genom att betona det inre ljuset, att Gud fanns inuti människan, fick Bibeln en underordnad betydelse. Ett annat drag var drastiska upptåg. Enskilda kvåkare gick omkring nakna, men ett annat, betydligt vanligare, drag var uppseendeväckande oväntade teaterföreställningar ute på gator och torg, guerilla theatre, som syftade till att kritisera överheten och skaka om människor så att de omvände sig.

James Nayler drabbades hårt för sin radikalitet. Han dömdes för blasfemi, piskades nästan till döds och fick ett B för blasfemiker inbränt i pannan, varefter han sattes i fängelse. Nayler återhämtade sig aldrig utan dog strax efter frisläppandet. Under George Fox ledarskap, men framför allt efter hans död i slutet av 1600-talet, blev rörelsen mer institutionaliserad och många tonade ned den tidigaste radikaliteten och excentriciteten, även om de fortfarande tog ställning för pacifism och mot engagemang i staten. Genom den ökande institutionaliseringen blev också könsuppdelningen tydligare; bland annat kom kvinnor och män att sitta

på skilda sidor i möteslokalerna och det var inte lika självklart att kvinnor predikade som det varit i början.

Men det fanns kväkare som fortfarande var oregerliga och spelade politisk teater. En av dem var Benjamin Lay (1682–1759) som i september 1738 gick in i ett möteshus i Burlington, New Jersey, under den största årliga samlingen för Philadelphias kväkare. Där ställde han sig upp och förkunnade att Gud skapat alla människor jämlika och att slaveri var den värsta synden av alla. Gud skulle låta slavägarnas blod flyta om de inte omvände sig. Därefter drog han fram ett svärd och stack det genom en bok. Röd vätska skvätte ut över honom och många av de församlade. Det var inte blod som flödade utan bärsaft som han gömt i en behållare. Bland de närvarande, vars kläder rödfärgades, fanns många av de mäktigaste och förmögaste kväkarna i regionen; många av dem slavägare. När den värsta chocken lagt sig bars Benjamin Lay ut ur lokalen. Det var varken första eller sista gången han blev utburen från ett kväkarmöte.

Samma år, 1738, publicerade Lay en av världens första böcker som propagerade för ett ovillkorligt avskaffande av slaveriet: *All Slave-Keepers That Keep the Innocent in Bondage, Apostates*. Han krävde omedelbar frigivning av slavar utan att ägarna skulle få någon kompensation. Om de inte befriade slavarerna var de inte värda att kalla sig kväkare eller kristna och de skulle uteslutas ur gemenskapen och kunde vänta sig Guds eviga straffdom.

Benjamin Lays namn har i och för sig nämnts av en del slaveriforskare, men inte på något detaljerat sätt, och han har i princip varit frånvarande från kväkarnas egen historieskrivning. Marcus Rediker, professor i historia vid University of Pittsburgh och författare till åtskilliga böcker om slaveri och sjöröveri, har därför gjort en viktig insats genom att på allvar uppmärksamma Lay med en monografi. Att rekonstruera hans liv har inte varit enkelt utan inneburit sökande i många arkiv och bibliotek på båda sidor av Atlanten. Lay var nämligen inte alls stationär. Han förflyttade sig fram och tillbaka mellan Europa, Karibien och Nordamerika.

Benjamin Lay föddes 1682 i en liten by i Essex ungefär tio mil norr om London som tredje generationens kväkare; hans farföräldrar hade varit anhängare sedan omkring 1655. Genom modern hade familjen blivit relativt välbärgad, men Benjamin hade ett synbart socialt stigma: han var dvärg och dessutom puckelryggig. När han var i femtonårsåldern flyttade han från föräldrahemmet och tog hand om sin halvbrors får. Därefter blev han handskmakare i Colchester, men vantrivdes och begav sig som 20-åring till London för att bli sjöman. Han seglade framför allt till Medelhavet och kom bland annat till det heliga landet, men reste också till Amerika. Hans första erfarenheter av slavhandels realitet kom under dessa resor, där lasten ibland utgjordes av människor. Det han såg och hörde upprörde honom djupt.

I trettioårsåldern gifte han sig med Sarah Smith som också var dvärg, puckelryggig – och kväkare. Redan under tiden i London tyder de få anteckningar som finns bevarade i arkiven på att Benjamin Lay betraktades som en oförfärdlig

bråkstake. Åtminstone delvis för att slippa trosfränderna flyttade paret till Barbados 1718, en ö som både var ett kväkar- och slavericentrum. Upplevelserna av de afrikanska slavarnas villkor stärkte hans engagemang mot slaveriet. På Barbados insåg han också att kväkarna var minst lika grymma som andra slavägare. Paret återvände till England efter något år, där de först bodde i London och sedan i Colchester. På båda platserna utmärkte Benjamin Lay sig för att högljutt kritisera predikanter och störa ordningen. Han blev utesluten ur gemenskapen men fortsatte ändå att delta vid publika möten. När han skulle tala gick han av princip över till kvinnosidan i lokalen för att kritisera den tilltagande könsuppdelningen inom rörelsen.

1732 lämnade paret England för gott och reste till Amerika, till Philadelphia, där en kväkarkoloni grundats femtio år tidigare. Staden hade vid paret Lays ankomst blivit Nordamerikas största. I Philadelphia blev Benjamin Lay bokhandlare. Han sålde kväkarlitteratur, men också naturvetenskapliga böcker och klassisk litteratur. Ungefär hälften av kväkarna i Philadelphia Monthly Meeting ägde slavar och de fick nu en mycket högljudd och ihärdig motståndare.

Motståndet från kväkarkommuniteten i Philadelphia gjorde att han och hustrun flyttade till Abington i närheten av Boston 1734, men Sarah dog året därpå. Även i Abington var Benjamin Lays beteende välkänt, såväl genom rapporter från England som från Philadelphia, och han fick inte bli medlem, men han fortsatte att gå på möten och talade alltid om att slavägare var apostater som inte skulle få predika eller ens yttra sig vid mötena.

Efter hustruns död inledde Lay arbetet med sin 277-sidiga bok, *All Slave-Keepers That Keep the Innocent in Bondage, Apostates*, som trycktes av Benjamin Franklins 1738. Boken får nog anses vara mycket oorganiserad. Den kännetecknas av ett nästan helt fritt flöde av idéer och resonemang: »a multipurpose scrapbook» som Rediker uttrycker det. Den innehåller en självbiografi, avskrifter av brev, en historik om slaveriets historia i Nordamerika, bibelutläggningar, en kommenterad bibliografi och naturligtvis, inte minst, argument för tesen att slavar skulle frisläppas. Han byggde inte endast på sina egna tankar. Lay var inte bara bokhandlare. Han ägde ett av regionens mest omfångsrika bibliotek: 200 volymer. Det finns inga indikationer på att han någonsin fått en formell utbildning, men han var en flitig läsare och det blir tydligt för den som läser hans bok; den är fylld med kommentarer om verk han hade läst.

Benjamin Lay betraktade slavägare och dem som inte motsatte sig slaveriet som avgudadyrkare. De utgjorde den stora majoriteten även bland kväkare. Han var inte ensam i sin kamp, men han var kanske den allra mest radikala. Slaveriet skulle avskaffas där och då; det fanns inga möjligheter till kompromisser. Han satte in kampen om slaveriet i ett apokalyptiskt sammanhang, bland annat genom att lägga ut kapitel 12 och 13 i Uppenbarelseboken, där kampen mellan det goda och det onda, och det godas seger är helt central. Kampen om slaveriet var i själva

verket en kamp mellan Gud och Satan, och Gud skulle inte vara nådig mot slaveriets försvarare.

När Lay skrev sin bok hade han dragit sig tillbaka till en grotta utanför Abington för att leva ett eremitiskt och mycket enkelt liv. Där hade han också sitt bibliotek. Det innehöll böcker av väldigt olika slag. Det innehöll naturligtvis mycket kväkarlitteratur och en av hans mest centrala inspirationskällor var den radikale William Dell. Mindre väntat är att han också ägde många böcker av grekiska och romerska filosofer. Speciellt influerad var han av kyniker och stoiker som Diogenes och Epiktetos. Från Diogenes fick han sina mest centrala livsregler. Livet skulle präglas av parrhesia (fritt och frankt språk), autarkeia (självförsörjning), askesis, karteria (självkontroll) och tuphos (förakt och kamp mot lyx och rikedom).

Alla dessa tankar gjorde hans flytt till grottan förståelig. Han ville efterlikna Diogenes och hans lärjungar. Benjamin Lay lätt skägget växa vilt, klädde sig mycket enkelt, åt endast frukt och grönsaker, drack bara vatten och färdades till fots, även mycket långa sträckor. Det intressanta med hans vegetarianism var att den inte, åtminstone inte bara, hade asketiska motiv. Han menade att grymhet mot människor och grymhet mot djur hörde ihop. Liksom såväl en del av de antika filosoferna som flera av de radikala reformatorerna i England betraktade han dödandet av djur som en stor synd. För Benjamin Lay gick motståndet mot utnyttjandet av djur längre än så; han använde till exempel inte ull och med undantag av att han drack komjölk och åt honung var han etisk vegan långt före det att ordet uppfunnits.

Benjamin Lay levde kvar i sin grotta i drygt tjugo år och även om hans levnadsföring var eremitisk saknades inte besökare som ville samtala och han gav sig med jämna mellanrum iväg till kväkarmöten för att tala om slaveriets ondska. Kring mitten av 1750-talet hade engagemanget mot slaveriet växt bland kväkarna i Nordamerika, men få ville gå så långt som han. Förbudet mot slavägande kom först 1776. Självdog Benjamin Lay i början av 1759.

Marcus Rediker har författat en fascinerande biografi om en fascinerande person, som nu har fått en mer rättmätig plats i abolitionismens och kväkarnas historia. Anledningen till att Benjamin Lay inte fått en plats i kväkarnas traditionella historieskrivning, annat än en passant är enkel: han betraktades som för extrem och för påfrestande och störande, och hans bok ansågs vara i princip oläslig. Boken omvärderar delvis synen på kväkarnas historia även om mycket har varit känt sedan tidigare. De var i och för sig tidiga abolitionister, men många kväkare, såväl i Amerika som i Karibien var också slavägare under omkring ett sekel.

Boken ger också goda insikter i ett område som blivit alltmer populärt: atlantisk historia. Även om Benjamin Lay var ovanligt mobil visar den på ett mer allmänt plan hur människor och idéer färdades mellan Europa, Karibien och Amerika redan under 1600- och 1700-talen. Redikers bok kännetecknas av en

kombination av gediget historiskt hantverk och en litterär stil som gör den tillgänglig för en bredare publik. Det är inte märkligt att flera av hans böcker översatts till åtskilliga språk och att han har fått många litterära och vetenskapliga utmärkelser. Boken om Benjamin Lay förtjänar också en stor läsarskara.

MAGNUS LUNDBERG

Stephen J.C. Andes

THE MYSTERIOUS SOFÍA. One Woman's Mission to Save Catholicism in Twentieth-Century Mexico.

Lincoln: University of Nebraska Press 2019, xxiv + 418 sid.

Antiklerikalismen har en lång historia i Mexiko. De decennier som följde på frigörelsen från Spanien på 1810- och 1820-talet innebar att de flesta länder i Latinamerika genomgick perioder av anti-kyrklig politik. Kyrkliga egendomar liksom ekonomiska och rättsliga privilegier avskaffades, ordensfolk landsförvisades och prästseminarier stängdes. Mexiko genomgick en sådan period i mitten av 1800-talet men det var under revolutionen på 1910-talet och genom konstitutionen 1917 som kyrkans offentliga roll nästan utplånades.

På 1920- och 1930-talet övergick den mexikanska staten och delstaterna till direkt förföljelse av kyrkan. Samtidigt tog stora grupper av katoliker till vapen. Även om situationen stabiliserades under 1940-talet dröjde det till exempel ända fram till mitten av 1990-talet innan katolska kyrkan blev ägare till sina egna kyrkobyggnader. På ett folkligt plan har emellertid katolsk tro hela tiden varit stark. Till skillnad från de flesta andra latinamerikanska länder är det till exempel en mycket liten andel av mexikanerna som tillhör evangelikala och pentekostala samfund. Samtidigt är många katoliker ganska antiklerikala; präster och biskopar betraktas ofta med skepsis. Och stödet för en tydlig separation mellan kyrka och stat är starkt.

Historikern Stephen J.C. Andes nya bok, *The Mysterious Sofía*, behandlar den mexikanska katolska kyrkan under den mest hårdföra religiösa förföljelsen. Det är en biografi om Sofía del Valle (1891–1982), en mycket aktiv katolsk deltagare i denna kamp. Den som är väl inläst på mexikansk kyrkohistoria känner möjligen till hennes namn, men inte mycket mer än så. Genom gedigna arkivstudier, genom att han påträffade en stor, tidigare okänd brevsamling har Andes lyckats rekonstruera hennes liv. Han bidrar därigenom med mycket ny kunskap om en central gestalt och relaterar på ett skickligt sätt hennes gärning till mer allmänna politiska och kyrkliga sammanhang.

Sofía del Valle föddes i en välbärgad familj i Mexico City. Modern var mexikansködd men hade engelskt och franskt påbrå och fadern var spanjor. Det

innebar att hon blev trespråkig; hon kommunicerade lika bra på spanska som på engelska och franska. På grund av de tilltagande politiska oroligheterna lämnade familjen Mexiko 1907 och flyttade till Europa, där de bodde i såväl Schweiz som Spanien. De tillbringade också några år i New Orleans och återvände till Mexiko först 1922, efter femton år i utlandet. Under dessa år hade omkring två miljoner människor dött i det mexikanska inbördeskriget och den politiska situationen var fortfarande lättantändlig.

När familjen kom åter till Mexiko var Sofía del Valle trettio år gammal och under några år arbetade hon som assistent till de svenska direktörerna på Mexikanska Telefonaktiebolaget Ericsson, som inte bara sålde telefoner och växlar utan också drev det största telefonnätet i landet.

Vid sidan av sitt dagliga arbete på telefonbolaget ägnade hon i princip all tid till konkret tillämpning av katolsk sociallära i det mexikanska samhället. I encyklikan *Rerum Novarum* (1891) hade Leo XIII utvecklat många av grundtankarna och senare påvar byggde vidare. Socialläran hade udden riktad mot såväl socialism som otyglad kapitalism. Klassharmonin, korporativism och viss ekonomisk jämlikhet var viktiga byggstenar. Rätten till privat egendom var basal men inte absolut. Ägare av företag och storjordbruk skulle till exempel se till att arbetare, i praktiken män, fick en lön som räckte för att försörja en familj. Socialläran kan sägas vara ekonomiskt reformistisk, men utgjorde inget stöd för politisk demokrati.

Den som framför allt väckte Sofía del Valles intresse för »den sociala frågan» var jesuiten Alfredo Méndez Medina, ledare för ärkestiftets sociala sekretariat. Det var med hans stöd som hon började föreläsa för kvinnliga industriarbetare om vikten av att utbilda sig och engagera sig i katolska socialt inriktade organisationer. Redan 1925 ersattes dock Méndez på posten av en annan jesuit, Miguel Darío Miranda (1895–1986). Han är den andra huvudpersonen i Andes historia om Sofía del Valle. De hade en nära relation resten av livet och korrespondensen dem emellan är författarens mest centrala källmaterial.

Under 1920-talets första år gjorde ledarna för kyrkans sociala avdelning aktiva försök att starta katolska fackföreningar som alternativ till den regeringsnära CROM och den mer socialistiskt orienterade CGT. Genom en tilltagande korporativistisk politik blev dock CROM redan 1924 det enda godkända fackliga alternativet. Därmed stängdes också vägen till en utvecklad katolsk arbetarrörelse.

När de fackliga planerna grusades blev Mirandas och del Valles huvudfokus utbildning. Hon lyckades 1926 etablera El Instituto Superior de Cultura Feminina, en högskola för unga kvinnor med ett fyraårigt utbildningsprogram, som bland annat innefattade filosofi, språk, teologi, journalism och fotografering. Under de kommande trettio åren kom omkring 500 kvinnor att ta examen vid institutet.

1926, samma år som institutet grundades, stiftade president Plutarco Elías Calles (1924–1928) en serie lagar som innebar att konstitutionens

religionsbestämmelser tillämpades mycket strikt. Bland annat stängdes alla kloster, prästseminarier och katolska skolor i landet. Sekulära skollärare skulle utrota »det katolska mörkret». Alla präster skulle registreras och staten skulle bestämma hur många som behövdes för att upprätthålla verksamheten, alla utländska präster landsförvisades och ingen som helst religionsutövning fick ske utanför hemmet och officiellt godkända kyrkobyggnader. Präster hade inte heller yttrandefrihet eller rösträtt och fick inte bära ämbetsdräkt utomhus. Reaktionen från den officiella kyrkan var drastisk. Biskoparna utfärdade ett generellt interdikt: tills vidare skulle inga offentliga gudstjänster firas i Mexiko. Den mexikanska katolicismen »flyttade ned i katakomberna». Mässor firades privat, hemliga kloster grundades och sakrament distribuerades i hemmen.

Mot slutet av 1926 inleddes också en väpnad protest mot statens kyrkofientliga politik. Cristero-revolten, som den kom att benämnas efter stridsropet »Leve Kristus Konungen», hade sitt centrum i det så kallade rosenkransbältet, i delstaterna Jalisco och Michoacan. Vid vapenvilan 1929 hade minst 5 000 upprorsmän dödats. I samband med vapenvilan upphävde kyrkan efter tre år slutligen sitt interdikt. Men under hela 1930-talet var regeringens och i synnerhet flera delstatsguvernörers politik mycket aktivt religionsfientlig och på sina håll levde det väpnade motståndet vidare.

1935 betjänades Mexikos 15 miljoner katoliker av 330 präster och i flera delstater fanns inte en enda, av staten godkänd präst. Den dramatiska situationen skildras i Graham Greenes välkända roman *The Power and the Glory* (1940), men också i hans reseskildring *Lawless Roads* (1939). I synnerhet den senare boken präglades av det faktum att Green företagit resan under en av sina djupt depressiva perioder och han gjorde klart att han hatade Mexiko och allt som hade med landet att göra. Det var med all säkerhet inte vad de som hjälpt honom med resan hade önskat sig. Dessa inkluderade Miguel Darío Miranda och Sofía del Valle.

Trots den mycket aktivt antikyckliga politiken lyckades Sofía del Valle, delvis i hemlighet, driva sin högskola och bygga upp en organisation för unga katolska kvinnor (Juventud Católica Feminina Mexicana). Det var sannerligen inte enkelt och skolan tvingades stänga under långa perioder, men institutionen var faktiskt ett av de få fenomen som Graham Greene uttryckte sympati för i sin reseskildring, trots att den inte helt undslapp hans cynism.

Från 1928 och ett decennium framåt gjorde Sofía del Valle många långa resor i Förenta staterna. Hennes huvuduppgift var att informera om religionsförföljelsen i hemlandet och samla in pengar till utbildningsverksamheten. Hon höll ett oändligt antal föredrag och informationsverksamheten lyckades betydligt bättre än hennes fundraising. Det fanns katolska organisationer i USA som stödde det väpnade upproret ekonomiskt, men det verkar ha varit svårare att få stöd för en mer långsiktig plan. Å andra sidan stödde till exempel Ku Klux Klan den mexikanska statens väpnade kamp mot det katolska upproret; för dem gick hat mot svarta och hat mot katoliker hand i hand.

1934 lyckades Sofía del Valle till exempel få den mycket inflytelserike Charles E. Coughlin, »The Radio Priest», att ägna ett timslångt program åt Mexiko. Han hade omkring 40 miljoner lyssnare och programmet skulle ha kunnat bli en viktig ögonöppnare. Tyvärr föll Coughlin in i sitt vanliga anti-Rooseveltbudskap som blandades med antisemitiska tirader. Och i just detta avsnitt lyckades han dessutom späda på rasstereotyperna om mexikaner. Men med Sofía del Valles assistans utgavs flera böcker som uppmärksammade situationen, till exempel biskop Francis Clement Kelleys *Blood Drenched Altars* (1935) och jesuiten Wilfrid Parsons *Mexican Martyrdom* (1936).

Även om Sofía del Valle kombinerade resor runt hela Förenta staterna med vistelser hemma i Mexiko under större delen av tiden mellan 1928 och 1938 reste hon också i Europa, bland annat för att delta i världskonferenser för katolska kvinnoorganisationer och för att möta kyrkliga dignitärer, bland annat påven.

Under 1940-talet, i och med att Manuel Ávila Camacho blev president (1940–1946), kunde kyrkan verka något friare. Den antikyrkliga lagstiftningen fanns till stor del kvar, men tillämpades knappast. Då kom Sofía del Valle att tillbringa mycket mer tid i Mexiko. Hon ledde organisationen för unga katolska kvinnor, som kom att få fler än 100 000 medlemmar, och var redaktör för dess tidskrift *Juventud*. Hon var också dekan för den högskola hon grundat fram till 1957, då den stängdes eftersom jesuiterna tilläts öppna ett universitet i Mexico City: Universidad Iberoamericana. Sofía del Valle fortsatte dock arbetet med att organisera katolska kvinnor, men var också engagerad i UNESCO fram till början av 1970-talet. Även där kom hon att inrikta sig på utbildningsfrågor.

Sofía del Valle var onekligen en mycket begåvad administratör och kunde genom sin retoriska förmåga och sina goda språkkunskaper hålla föredrag i såväl Förenta staterna som i flera västeuropeiska länder. Såväl under resorna och som i hemlandet var hon tydligt underställd manliga kyrkoledare, framför allt Miguel Darío Miranda som inte bara fungerade som chef och kollega i arbetet med kollegiet och den katolska ungdomsverksamheten riktad till kvinnor, utan också som andlig rådgivare och god vän. Miranda lämnade dock posten som ordförande för det sociala sekretariatet redan 1937 för att bli biskop och blev senare ärkebiskop av Mexico City, landets primas, och slutligen kardinal.

Stephen Andes biografi ger läsaren goda insikter om katolska kyrkan i Mexiko, framför allt under 1920- och 1930-talet. Tiden därefter, fram till Sofía del Valles död 1982, är betydligt mer summariskt tecknad. I boken kan han visa att hon var en mycket viktig kyrklig gestalt under de mest kritiska åren. Undertiteln – *One Woman's Mission to Save Catholicism in Twentieth-Century Mexico* – är ingen överdrift. Inte i betydelsen att hon var *den* som räddade kyrkan, men att hon verkligen såg det som sin centrala livsuppgift.

Sofía del Valle var inte feminist i någon radikal mening, men hennes syn på kvinnors möjligheter var klart mer radikal än den katolska mittfårans. Ett viktigt mål var att grupper av kvinnor skulle få högre utbildning på katolsk grund och i

tidskriften *Juventud* skrev hon mycket om kvinnlig intelligens. Hon menade att män och kvinnor var komplementära och förfäktade åsikten att kvinnor kunde tänka mer komplexa och associationsrika tankar än män. Påfallande ofta hade tidskriften *Juventud* bilder av läsande kvinnor på omslaget, men en viktig del i innehållet var också mer traditionella katolska moralfrågor om kvinnlig ärbarhet och vikten av att inte klä sig eller agera utmanande. Att skaffa sig en högre utbildning skulle inte innebära att katolska kvinnor följde den allmänna sekulära tidsandan.

De normala vägarna för katolska kvinnor var äktenskap eller inträde i en religiös orden, även om det senare knappast var möjligt i Mexiko under flera decennier. Del Valle var tydlig med att hon själv aldrig känt någon kallelse till ordensliv. Hon representerade en tredje väg, som hon naturligtvis inte var ensam om: att leva som aktiv celibatär kvinna i världen. Det var också en väg som hon såg för de kvinnor som genomgått högre utbildning i katolsk anda även om de mycket väl kunde gå någon av de andra vägarna.

Sammanfattningsvis har Stephen Andes skrivit en välunderbyggd studie om en viktig person i modern mexikansk kyrkohistoria som tidigare varit mycket litet känd. Han är en god historieberättare och historien är spännande, men det betyder inte att han skriver något slags halvfiktion; allting beläggs i källmaterialet. Boken är lättillgänglig och passar såväl forskare som en bredare läsekrets och förutsätter inga förkunskaper i mexikansk historia

MAGNUS LUNDBERG